83 87.

J. H. C.

Enfaldiga Tankar
Om
Nyttan och nödwändigheten
För en Präst, at åga insikt i *MEDICINE*,

Med Wederbörandes Samtycke/

Under

Oeconomie Professorens och Ledamotens af Kongl. Swenska Wetenskaps Academien samt Upsala Wetenskaps Societeten,

Hr. PEHR KALMS
Inseende,

Framstälte och til allmän granskning

I Åbo Academiens Öfre Läro-Sal

den 6. Julii e. m. 1762.

Öfwerlemnade

Af

SAMUEL LITHOVIUS, Isacs son.

Österbotninge.

ÅBO/

Tryckt hos Johan Christoph. Frenckell.

Sweoge Kl

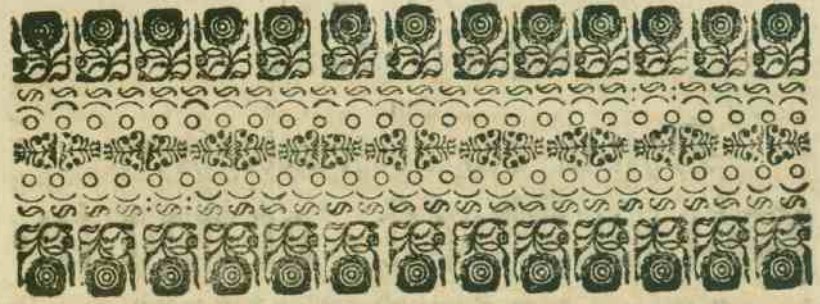

I I. n.

§. 1.

Så snart the första menniſkior hade af then Alwiſa Skaparen blifwit framſtälte i werlden, ſom nyligen ſielf hade trädt utur ſitt intet, theri then för ſkapelſen warit, fingo the ej allenaſt herrawälde öfwer alla kreatur, ſom them efter Skaparens befallning hade tillfallit, at the til befrämjande af theras ſanſkyldiga wäl, hade them fullkomligen i ſina händer til theras nytta och bruk; Utan the fingo ock then wälſignelſen, at the ſkulle föröka och upfylla jorden, ſå wida then oändeliga Skaparens ändamål ej annorlunda kunde winnas. Men ſå möjelig menniſkio ſlächtets förökning i fullkomlighetenes tilſtånd war, utan at til then ändan behöfwa inrätta några borgeliga ſamhällen, ſå omöjelig blef then ſedan menniſkiorna genom then Heliga Gudens buds öfwerträdande hade lidit et gräſeligit ſkiepsbrätt til ſina fullkomligheter. Om therföre menniſkio ſlächtet

ſkulle

skulle förökas, och Skapelsens ändamål erhållas, war aldeles oumgängeligit, at samhällen skulle inrättas, på thet man thesto bättre måtte kunna afböja the olägenheter, som syftade på menniskioslächtets förminskning och thes wäls förstörning; Men ju kraftigare en inrättning är i the åsyftade afsigters befordrande, theß fullkomligare bör then anses, och ju flere the äro som bidraga til en och samma wärckställighet desto bättre winnes then. At therföre folkrikheten är grunden til et rikes wälfärd, blir theraf en ostridig sanning, hwilken ei allenast et sundt förnuft, utan ock trowärdigaste måns witnesbörd, och dageliga erfarenheten, nogsamt för ögonen ställa. Ett sundt förnuft lärer wäl snart kunna finna thet, tå thet endast eftersinnar, huru omöjeligit thet är, at et land kan komma til wälmåga utan goda inrättningar af hwarjehanda näringssätt, ej heller kunna theße sättas i fullkommeligit stånd, utan tilräckelig myckenhet af folk, förntan thet, at folckrikheten håller en granne innom sina gränsor, som i annor händelse ei hade försyn, at emot naturliga lagens föreskrift öfwerraska then andra; så at man kan i anseende härtil antaga, hwad SALOMON i Ordspr. Bok. Cap. 14: 18. sagt, at ther en Konung mycket folck hafwer thet är hans härlighet, men ther litet folck är, thet giör en Herre blödig. Saavedra har therföre ganska rätt i sin Idea Principis Christiano Politici, tå han med följande ord utlåter sig: *regnorum robur in subditorum multitudine & copia consistit.* Herr Öfwer Directeuren FAGGOT säger i sin Tractat om Swenska landtbrukets hinder och hjelp: Pag. 49. En tilbörlig myckenhet af folk är et lands förnämsta egendom, ty lagen, agan och hushållningen kunna giöra them spakfärdiga och arbetsamma til et rikes sällhet och wälmågo, men om folckets ökning ej främjes, jag wil ei säga hindras, så är thet fåfängt, at söka et rikes upkomst genom folckets dygd och flit.

Nyttan, som folckrikheten tilskyndar et land, är nästan outsäjelig: ty ju mera folck uti et land är, theß bättre blifwer thet upbrukat; tå kan åkerbruket stiga til större högd, så at man ei behöfwer årligen ifrån utlänningen köpa up spannemål, hwarigenom dock en ansenlig penninge summa, hwart år ifrån wårt kåra Fäderuesland utgår; Manufacturerne och berg-wärcken kunna ju genom mycket folck sättas i ansenligen godt stånd. Fiskerierna winna åfwen härigenom sin fullkomliga gång, med huru stor botnad för riket sådant skjer, finner man lätt, tå man ser af Hans Excellence Riks-Rådet Herr Baron Lövenhielms anmärkning, at Swerige hwart år måtte förskaffa sig fiskwaror af utlänningen för 450000 Daler Kopp:mt. Häraf lärer hwar och en, som litet ser in i saken, kunna finna, at när fiskeriet blefwe rätt intättadt, skulle ej allenast förberörde summa stadna innom riket, utan ock ansenligen richta wårt kåra Fäderuesland; hwilcket dock ei kan skje utan tilbörlig myckenhet af folck; blifwer altså en oemotsäjelig sanning at folckrikheten är then pålitelligaste och warachtigaste grund til et rikes upkomst och wälmåga.

§. 2.

Efter nu folckrikheten, som i första §. är bewist, är then waracktigaste och pålitelligaste grunden til et rikes wälmåga, så följer åfwen theraf, at en Regent bör för al ting winlägga sig om, at föröka och ei förminska thenna sin egendom, hwars wärd honom är anförtrodd, och hwarpå theß macht, sällhet och wälmågo oemotsäjeligen beror; hwarföre Keisar Adrianus ock ei utan orsak haft thetta til tänckespråk: Ampliari hominum adjectione imperium potius, quam pecuniarum copia malim. Hwarom kan läsas Saavedra 66. Symbolum pag. 538. Ät en Regent aldrig kan på något ädlare täncka, än utse medel och utwägar at föröka antalet af thes undersåtare,

är en

är en sak, som lyser hwar och en eftertänckſam i ögonen, ty förutan thet, at hans timmeliga ſällhet ſamt Rikets wälmacht och anſeende äro ouplöſligen förknippade med folkmyckenheten, ſom åtminſtone til någon del är afpaßad med deß innehafwande lands widd och lynne, ſå är det en oſtridig ſanning, at thenne ſaken är aldeles öfwerens kommande med GUDs fullkomligheter, ſom i alt böra wara wåra giärningars uphof och rättesnöre. Härigenom blifwa the förmåner, ſom Skaparen ſå ymnigt för menniſkian behagat i naturen nedſätta, framläckade och anwände til menniſkians nytta, ſå at Skaparens ändamål blifwer ſåledes på mångfaldigt ſätt befrämjat; i thes ſtälle ett förödande krig afhänder många millioner menniſkior, ſom ej allenaſt til ſine egne perſoner i krigs lågan blifwa förtärde, utan ock theras efterkommande (ſom i annor händelſe framkomma, och menniſkio ſlächtet med många förmåner hugna kunnat) utſläckna aldeles. Här kunde frågas: **På hwad ſätt en Regent tå kunde giöra thetta?** Therpå ſwares: At thet wäl låter giöra ſig genom allehanda goda författningar, hwilcka här at utſtaka ei är mitt upſåt, dock wil jag med några ord nämna, at therigenom ſkulle bland annat mycket winnas i thenna omſtändighet, om flere Medici ſkulle förordnas til landsorterne, hwilkom ſedan ſkulle åligga at thär förekomma, det wiſſa ſjukdomar ej finge bortrycka ſå mycket folck, ſom nu beklageligen ſkier: Om Collegium Medicum underſökte orſakerna, til wiſſa gångbara ſjukdomar, ſom emot wanligheten föröfwa ſin grymhet: Om the bäſte och pålitelligaſte Medici ſammanſätte och genom Trycket utgofwe böcker, hwaruti the uptäckte orſakerna och tillika wiſte bot för the mäſt gångbara ſjukdomar, dock ſå korta, rena och tydeliga, at åfwen hwar och en, och icke allenaſt en Medicus kunde betiena ſig theraf. Om wi här ſe til wårt kära Fädernesland, ſå finne wi uti alt Wår Höga Öfwerhets oförlikneliga ömhet och nit, at på alt möjeligit ſätt föröka antalet af inwånarena. Wi hafwe åfwen

att glädia oß af the bästa och största Läkare, som trotza the förfarnaste män i Medicin, samt af theras tractater och böcker, som rätt äro Mestarstycken i thenne wettenskapen. Så at thet allenast kommer an på et förnuftigt nyttiande och brukande af the medel, som i så måtto blifwit godfunne och föreslagne til förekommande af the swåra och nog tryckande olägenheter, som ännu åfwentyra många tusende menniskiors lif och hälsa. Nu kan man wäl ej med skiäl fordra af en bonde, som är ständigt sysloſatt med sitt arbete, at han sielf skal förstå Medicin, så at han ej allenast kunde känna igen alla sine egne och theß hushåll underlydande personers skadande åkommor, utan ock ordinera sådana medel, som hwars och ens complexion och siukdomens art fordrar. Ty hwarcken har han tilfälle at lära så mycket, eller tillåter hans eftertancka och arbete, at anwända sin tid på något annat, än thet, som egenteligen hörer til hans näring. Men thet the närande personer ej för sin del förmå åstadkomma, utan måste blifwa eftersatt, thet kunna the tärande til en stor del ersättia. Ty the hafwa merendels både tilfälle och ofta tämmeliga tilräckelig tid thertil, allenast the äro angelägna om thenna theras högst åliggande skyldighet. Skola Ståndspersonerne hafwa sin föda af en arbetande bonde, så tyckes thet, efter then naturliga lagens förbindande föreskrift at tala, wara ei allenast skiäligt utan ock nödwändigt, at Ståndspersonerne ei allenast anwända sin eftertancka på upbörden, utan ock förekomma och undanrödia, så mycket them möjeligit är, the olägenheter, som sättia bonden ur stånd, at befordra sitt arbete och åkerbruk: thet är, biträda bonden med råd och dåd, at præservera sig för hwarjehanda skadeliga siukdomar, och at lyckeligen fördrifwa och öfwerwinna them, sedan han en gång redan fallit i thessas mordiska händer; i annor händelse torde Ståndspersonen omsider sielf lida nöd, sedan bonden af brist på folck och af uselhet måst lämna sin näring.

§. 3.

§. 3.

At hwar och en undersåte är skyldig at efter yttersta förmågo befrämia samhällets wäl, är en sak, som i alla tider blifwit antagen, såsom en afgiord och ofelbar sanning; men ehuruwäl alla lemmar bidraga til then menisskliga kroppens bygnad, styrcka och wälstånd, så skier thet likwäl på olika sätt, alt efter hwar ock en lems art och läge i kroppen. Äfwen så är thet beskaffat med lemmarna uti en Regerings kropp. En naturlig är tå i sin vigeur och styrcka, tå alla theß rörelser drifwas til et gemensamt af naturen påsyftadt ändamål; på samma sätt skier thet med Regerings kroppen. Alla enskylta förmoners och afsichters drift bör wara fullkomligen aspassad efter then allmänna sällheten, ty så snart then sednare mist sin styrcka och står på waklande fötter, så förswinna och the förra såsom en skugga wid solenes nedergång. Wår egen conservation bör altid wara förenad med samhällets wid macht hållande, och theß tilwäxts befrämjande; och thet så mycket mera, som Skaparens förnämsta och Hufwud ändamål är härmed i en ouplöslig förknippelse.

En siuklig kropp är, om ej aldeles otienlig, dock åtminstone mindre skickelig, til at kunna utföra med behörig drift sina förrättningar til thet almänna bästa. Bör altså hwar och en i högsta mätto wara mån om, at så wäl bihehålla sin och sine medborgares hälsa, som ock, at igenom ett sanskylligt bruk och nyttiande af Medicamenter, hielpa them som sådant tarfwa.

Wi hafwe redan i föregående §. med få ord anmärckt, at Ståndspersoner åligger en besynnerlig förbindelse at härutinnan så mycket möjeligit är förnöja allmänheten; Nu äro ock Prästerne at räkna ibland Ståndspersoner, therföre äro

och

ock the fullkomligen förplichtade, at härutinnan gå sin Öfwerhet och medborgare tilhanda. Och ehuruwäl här torde någon inwända och tänka, at genom thetta påstående skulle Prästerne förhindras i siäla wården, som them egenteligen är anförtrodd, at efter GUDs Helga Ords och sammwetets föreskrift på det mögaste och ömmaste skiöta; Så förfaller likwäl thetta skenfagra inkast, tå man närmare ser i saken; Ty theße bägge skyldigheter äro ingalunda stridande med hwarandra, utan fast mera så sins emellan förknippade, at siäla wården wärckeligen på wist sätt fordrar thet förra, nemligen at Prästerna böra äga någon insicht i Medicine. Anstod thet Frälsaren såsom en Öfwerste Präst, at igenom sin undergiörande kraft bota them, som woro med allehanda kranckheter behäftade, så anstår thet wisserligen en Präst, at förmedelst the, i naturen til then ändan nedsatte medel, fördrifwa och förekomma sine egne och sine åhörares åkommor. I anledning häraf, och innan jag går widare, måste jag beswara twänne inkast, som häremot kunna gjöras: Thet kan 1:o sägas, at thet är omöjeligit för en, som ärnar blifwa Präst, at kunna förskaffa sig så tilräckelig insickt i Medicine: han har wid Academien mycket annat at lära: Mången har ock ej råd, at ligga öfwer en eller par terminer i all sin tid, wid en Hög-Schola: Härtil swaras: om någon ting är för en hwar menniskia, i synnerhet för then, som wil hafwa namn af Lärd, nödigt, så är wist, näst salighets läran, kundskapen om alt thet, som bidrager til hälsans conserverande, samt hwad man med största fördel skal bruka, om hälsan tyckes stå i fahra: hwad är uslare än en siuklig kropp? man är sig sielf och androm til beswär.

Huru lätt kan icke hälsan bibehållas och siukdomar ofta förekommas, när man har sig bekant hwad til hälsans bewarande tarfwas, och noga i akt tager thet samma? Äfwen kan en siukdom lätt i början botas, när man wet, hwad man

man trygger sig wid, och hwad man kan bruka med synnerlig nytta. Min mening är therföre ej, at en studerande som wil blifwa Präst, skal nödwändigt äga then insigt i medicin, som en fullkomlig medicus, ty til en sådan djup insicht, fordras en mans hela tid och studier, utan min tanka är, at en studerande under thes wistande wid Academien anwänder på en eller par terminer (om han någonsin kan) en eller par timmar hwar dag til at biwista medicinska föreläsningar både uti diæten och läredomen om hälsans præserverande, som ock uti the mäst gångbara siukdomars kännande och botande, uti the nödwändigaste inrikesMedicinal wäxters kännande, m. m. Jag wågar säga, at mången anwänder sin tid wid Academier på mycket onödigt, hwaraf han ej har then ringaste nytta, när han anten kommer i Präste-Ståndet eller i något annat ämbete, utan han har endast lärt thet in spem futuræ oblivionis: men af sådana Medic. Colleg. skulle han hafwa nytta hela sin lifstid: Han skulle hiertinnerligen fägna sig, när han framdeles långt skild ifrån stad, Apotheque och Medicus, förstode at rätt sköta sin och andras hälsa. Huru wil en Präst som ej på förenämde sätt förskaffat sig någon insikt i Medicine wid Academien, med någon nytta betjena sig af Herr Assess. och Medic. Doct. HAARTMANS högstnödiga bok om de mäst gångbara siukdomars kännande och botande, tå han ej kände the läkedomar theri föreslås; huru wille han betjena sig af Herr Doct. DARELII wackra Bok i samma ämne? Hwad nytta kunde han skaffa sig af the förtreffeliga anmärckningar, som finnes införda årligen i wåra Swenska Almanachor, af wår tids största Medicus Herr Archiatern och Riddaren ROSÈN? Huru kunde han hälst på något sätt upfylla Höga Öfwerhetens ömmaste systemål, som wid farliga fahrsoters i swanggående låter Colleg. Med. upsätta nödwändiga beskrifningar öfwer samma siukdomar, samt hwad läkemedel theremot skall brukas, hwilka beskrifningar, öfwersändes til hwar kyrcka:

Huru wil, säger jag, en i Medicin okunnig Präst, tjena så wäl sin Öfwerhet som åhörare i et så hälsosamt ändamål, tå han ej känner botemedlen? Hans åhörare; lämnas ju tå genom hans okunnighet dödenom til roof, äfwen som theße högstnyttiga beskrifningar inneläses i Kyrckan at blifwa ett byte för mätt och mahl. Om swåra hunger år infalla, och Höga Öfwerheten, til at rädda sina kära Undersåtares lif, låter af lärda män genom Trycket utgifwa beskrifningar, hwilka af wåra wildt wärande örter, kunna i nödfall tjena menniskjomen til föda, samt låta tilsända hwar Församling en sådan beskrifning: Huru wille tå en uti Medicine och Botaniquen okunnig Präst, wara i stånd, at upfylla ett så högst ömt och nyttigt af Öfwerheten påsyftat gjöremål? Och som af the åteliga inrikes wilt wärande örter somliga äro nog adstringentes, som gjöra, at om man åter några dagar af them allena, blifwer underkastad obstructioner och hwarjehanda fahrliga siukdomar. Andre åter äro emollientes, hwilcka, om the allena ätes, gjöra för mycket löst lif, och borttaga krafterna, hwarföre adstringentes och emollientes böra wisligen blandas tilhopa; hwad skada skulle tå icke then fattiga tilskyndas til hälsa och lif; i fall han i hungersnöd ej hade någon at rådfråga therom? Och ho tyckes wara mera skyldig, at bispringa honom med råd theri, än hans egen Själaförjare?

Thet andra inkast är thet, at en til ämbetet kommen Prästman behöfwer alla sina stunder til siälawärden, och således ej hinner med medicinska gjöremål; theßutom fordra wißa siukdomar ej allenast et dageligit utan ofta et stundeligit uppaßande, hwartil en Präst minst har tid. Härtil swares, at dageliga erfarenheten först wisar, thet en Präst nog har någon tid, at anwända til annat nyttigt i thet allmänna, än specialissime til Själawärden, och thet utan sit sammwetes skadande; sedan är ej min mening, at han skall upoffra sin mästa tid på praxi med, i sin Församling, Själawärden skall wara

hans

hans förnämsta och hufwudgjöremål; men en del af sina recreations stunder, kan han utan skada anwända, at med råd och dåd, bispringa sina Åhörare, uti theras hälsos skötande, och siukdomars botande: han kan berätta, anten för then siuka eller för then siukas anhöriga och bekanta, som honom rådfråga, hwad läkemedel skola brukas: på hwad sätt the skola anwändas: hwad mat och drick then siuke skal bruka, och från hwilcken han skal afhålla sig, m.m. Korteligen, han anwänder uti praxi med. hos sina åhörare endast så mycken tid, som han utan siälawårdens försummelse kan gjöra; och när han thet gjör, räddar han mången af sina åhörare från siukdom och tidig död.

Genom Prästens egen siuklighet blifwer thesutom ofelbart Siälawården eftersatt, skal thetta onda förekommas eller häfwas, så skal thet skie dels therigenom, at en Präst har sig bekant och noga efterkommer, hwad til hälsans præserverande bör i ackt tagas, dels ock genom et förnuftigt bruk af medicamenterna; så wida naturen i thetta sitt tilstånd ej förmår sielf rätta sig, at fördrifwa thet onda, som egenteligen går löst på naturens förstörelse och undergång, och man thesutom omöjeligen altid kan hafwa tilfälle, at anlita någon Medicus om skyndsam hjelp: hälst som ej allenast ortens aflägsenhet, utan ock flere andre omständigheter göra thenne hjelpen om ej aldeles omöjelig, åtminstone swår och äfwentyrlig.

§. 4.

Thet lår wäl ingen, som haft tilfälle at något erfara, kunna neka, at icke wißa gångbara siukdomar ansenligen förminska folkhopen; til bewis i thenna saken lårer wara tilräckeligit om man anför någon af the mäst bekanta. Kopporna åro mycket gångbara, och hwart år bortrycka wäl $\frac{1}{10}$del af then stora folkhopen hwart år tilkommer. Men så wist thet år å ena sidan, at koppornas wåldsamheter föröfwa sitt tyranni mästedels på barn och ungt folk, som på et så ynckeligt sätt intet allenast sielfwe blifwa upoffrade, utan ock alla the,

som af them kunnat födas, om the hade fädt längre nyttja thetta timmeliga lif; Så bekant är thet å andra sidan, at thetta tyranni kunde dels genom försichtig koppympning, dels ock genom medicamenters tidiga bruk, om ej aldeles hämmas och fördrifwas, åtminstone så förswagas, at thet bedröfweliga förödande ej blefwe så kånbart och odrägeligit, som thet beklageligen hårtils warit. Här kan en Präst ganska mycket uträtta, dels at ofwertala och förmå gemena man, at låta ympa kopporna på sina barn, och wisa at man therigenom ej försyndar sig emot then Helige Guden; dels at han kan lemna them, utur the utkomna beskrifningar om the sjukas rätta skötsel under koppor behörig underrättelse, huru the som fått koppor rätt skola wårdas. Febrar af flere slag, som wäl, om the ej genom Medicine förekommas, gjöra rent hus, ther the börja och så fritt härska och fara fram med sitt grymma raseri, som thet nu måstedels ske plågar. Rödsot och kikhosta gå ock i swang i wårt kära Fädernesland, och tilskynda thet samma en obotelig skada. Fräßor, men i synnerhet hetsiga febrar gjöra undertiden ganska mycken skada, särdeles i the wid sjön liggande orter, therest ångorna äro öfwerflödiga, och hjelpa til at öka the åkommor, som hastiga omskiften från hetta til köld, förorsaka på menniskiornas hälsa. Sådane sjukdomar, ehurn the i början hwarken wore allmänne eller dödande, tiltaga dock med tiden uti styrcka och warda smittosamme, samt gripa så om sig, at the blifwa en allmän farsot, och leda mycket folck till grafwen.

§. 5.

Så klart och tydeligt thet är, at theße i föregående §. omnämde, och flere andre sådane folck förödande sjukdomar, böra efter mögeligheten förekommas, så wist är thet, at en behörig kundskap, huru man skal i diæt och annat præservera sig häremot, jemte Medicamenternes rätta bruk äro the säkraste och pålitelligaste medlen hårtil; ty såsom Skaparens alfwarsamma wilja är, at menniskian skal söka at bibehålla sin hål-

hälsa, som gör henne skickelig til thes förrättningars skyldiga utförande; så har hans vändeliga wishet äfven så behagat laga, at wi til thetta ändamål kunna hafwa i sielfwa naturen tilräckeliga medel at tilgå; och Medicin är nu then wetenskapen, som egenteligen wisar sättet, huru theße medel skola nyttias och anwändas til hälsans bibehållande och återställande; Blifwer therföre thet ingen ringa skyldighet, at söka insikt i Medicin, om man annars täncker winna sitt åsyftade ändamål. Ty then dageliga erfarenheten bestyrcker ock thetta med så många skäl, såsom Hippocratis exempel, thet är 431 för Christi födelse började en swår pest i Ethiopien, som nedlade folck som gräs, for så omkring i Lybien och Egypten, hwadan then kom til Judæen, Phœnicien och Syrien, och spridde sig sedan ut i Persien, under Artaxerxis Longimani regering, hwadan then til slut gick öfwer til Grækeland, när nu Konung Artaxerxes såg, at thenna swåra gästen ej hade, något skonsmål med sig, och at hans land blefwe i grund ruineradt, så framt then i tid ej skulle förekommas, hade han all möda för sit Rikes wälfärd ospard, rådfrågandes altså bland annat sin wän, hwad medel han hälst skulle bruka at förekomma thenna swåra pesten. Thenne hans wän gaf honom thet förslag, at han ej borde spara penningar, utan efter yttersta förmågo spana efter the förfarnaste medicos, försäkrandes honom at the kunde bäst hielpa honom härutinnan. Han gaf ock honom med thet samma anwisning på Hippocrates en Græk och en ibland the förnämsta medicos werlden haft. Efter undfängen anwisning försummade Konungen intet at låta afgå skrifwelse til Hippocratem, lofwandes honom ansenliga förmåner, så framt han wille ätaga sig besswäret at komma i hans Rike och bota then så grymt graßerande pesten; Hippocrates kunde wäl ej låta beweka sig at fara til Persien, såsom et rike, hwilket tå bar et särdeles hat til Grækerna, utan han förblef i sit fädernesland Grækeland, hwarest han genom sin mogna

och djupa insikt i Medicine, räddade flera tusende menniskiors lif, för förenämde grymma gäst. At jag må förtiga oändeligen många sådana prof, af Medicins ofelbara nytta, som nog tyckes förbinda hwar man, at betjena sig theraf, tå thet är af nöden, så är thet oförnekneligit, at hälsan ibland the timmeliga förmoner, är then största wälsignelse, wi af Himmelen kunna åska, som therföre för alt ting annat tim neligit bör wårdas och skötas, ty snart kan then förloras, men ej så snart återwinnas.

§. 6.

Jag hafwer redan i föregående korteligen anmärckt, at allmogen sielf är för sit trägna arbets idkande omöjeligen i stånd at förskaffa sig erforderlig insikt i omrörde wettenskap. Jag hafwer ock bewist, at ståndspersonerne, och följachteligen Prästerne i synnerhet, böra äga åtminstone något tilräckelig kundskap i medicin, så at the wid tilfälle måtte kunna hielpa sig sielfwa och then nödlidande Allmogen. Och ehuru i anledning af the anförde, förbindelsen för Prästerne är oundwikelig; icke thes mindre wil jag anföra här flere sådane omständigheter, som än ytterligare skola för en dag lägga och bestyrcka, thet jag i föregående sökt bewisa. Skaparen har behagat förse och utrusta hwar och en landsort med wißa insecter och wäxter, hwilcka af inwånarena, ej til något annat i œconomien brukas, så at thet tyckes therföre wara solklart, at skaparen med theßas skapande, til en ganska stor del syftadt på theras bruk i medicin, til at förekomma the förestående och häfwa the irå-kade siukdomar; Men intet mindre skulle winnas, än Skaparens aldrawisaste afsickt, om ingen frågade efter at anwända och nyttja them, utan i thet ställe reste många mil til Apothecare, at söka thet, Skaparens godhet til besparing af onödig kostnad och möda, låter så ymnigt wäxa för allas fötter, och lika som anmana och påminna the förnuftiga om theras brukande i nödenes tid. Ja fastän man bodde när wid Apothequet, borde man äga insikt i medicine, therföre at för e-

gen

gen dör ofta kunde wåra the bästa medicinaliska örter, them man med ringa möda kunde få, tå man i widrigt fall, wore nödsakat at kjöpa the samma ifrån Apothequet och betala them dyrt nog, som tör hända ändå ej wore så goda och färska som the hwilka man sjelf kunde samla; Så at thet endast kommer an på sjelfwa wärckställigheten, och at man rätteligen kan urskilja hwar och en ört, samt weta theras nytta, och huru wida the wid uppande tilfälle böra brukas. Men at lära känna örterna til theras species och nytta, äger bland andra en Präst thet bästa tilfälle, under deß läro-år wid Academien, ther i synnerhet i wåra tider thenna wetenskap, ej med mindre drift then studerande ungdomen föreläses än andre Wettenskaper.

§. 7.

Thet är bekant, at flere landsorter ligga långt ifrån sådana städer, som äro försedda så med Läkare, som Apotheque, så at såsom jag redan anmärkt, thet ej kan wara altid så omöjeligit, at förwänta någon hjelp therifrån; ty en sådan til Apothequet anstäld resa wore ej allenast mödosam, utan ock kostsam, så at ibland flere weckors tid then resande blefwe borta ifrån sitt arbete, Landtbruket til en otrolig skada, som ock at then förmodade hjelpen ifrån Apothequet torde komma antingen försent, eller annars aflöpa utan någon frucht; hwarigenom then nödlidande hade tredubbel skada, ty först wore dagswercken förlorade, til thet andra en såsång kostnad gjord, och änteligen lifwet, som genom skyndsam hjelp kunnat räddas, förspildt. Men annorlunda förhåller sig saken med Presterne, som merendels altid äro flere, i hwar socken, och kunna således förfrågas utan särdeles olägenhet. Prästen åligger thesutom at flitigt besöka the siuka, hwarigenom the gifna tilfällen med fördel kunna nyttjas, så til kroppens som siälens läkande, utan at thet sednare skulle lida genom thet förra. Lärare känna sina åhörare til theras complexion, temperamenter och lef-

nads-

nadssätt, samt med hwad för oordentligheter the mäst kunnat ådraga sig siukdomen, och således bättre kunna förordna medicamenterna efter hwars och ens behof, än en obekanter medicus, med hwilken then hjelp behöfwande, knapt gifwer sig i förtroligt samtal, mycket mindre wil eller förstår uppa alt thet, som kuñat bidraga til siukdomen, tå han twärtom för sin Präst thet i största förtroende uppenbarar och thet så mycket mera, om Prästen förr genom några lyckeligen anstälda curer wuñit dubbel Credit; blir förthenskuld i anledning af the anförde omständigheter ostridigt och solklart, at en Präst som förstår medicin, kan göra mångfaldt nytta. Til ytterligare bewis theraf förtjenar anföras, hwad Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS berättar om en hederlig Prästman i sin Skånska Resa p. 274. "LINDEWALL (Mårten) Pro-"sten i Efwerlöf hade fått mycken smak för medicin, hwarföre "han och läst åtskilliga Auctores, såsom Senertum och thes Epi-"tomator, Danska Schmidt med flere andre Auctorer; Emed-"lertid hade igenom inländska örter sökt biträda sine sokneboer, "tå the warit stadde i siukdom och wända med enfaldiga hus-"medel, som undertiden lyckats, hwarigenom han wunnit re-"nommée för sin emperie i fierran liggande soknar, wi sägo un-"der hans tak the mästa inländska officinal örter torckade til "ansenlig quantitet, hwilka han utdelte til the siuka som sökte "honom, at the altså fingo läkemedel för lätt pris, och sluppo "blanda många saker, som ofta sker af Medicastris, emedan "the förste curer hafwa altid skedt med simple medicamenter, "som uti nog dosi och länge blifwit brukade, then fattige landt-"mannen flyr för Apothequet, ther ofta lifwet säljes dyrt: är "rädd för medicis och Chirurgis, dem han ej wet afskilja och "wälja; har största förtroende til sin själasörjare och rådför sig "gierna med honom i nöden, thet wore en stor sak för riket, "om the mästa Präster på landsbygden förstodo at curera the "allmännaste siukdomar som årligen bortrycka så många tusende "af allmogen, och som merendels lättast botas, som Dysenterie,

Skiör-

Skjörbiugg, Rosen, Sura been, Brännsiukan, Fråssan; huru" lyckeliga wore icke inbyggarena, om Prästerna förstodo at bota thes" sa siukdomar med then Medicin, som wårer utan penningar för" hwars och ens dörr? hwad förmon wore icke thet för riket? hwad" nöije och heder wore thet icke för them sielfwa."

§. 8.

Widare är för en Präst högsinödigt, at han wäl förstår hwad wid Diæten är at i akt taga, ej allenast för sin egen kropps hälsa, utan ock, at intrycka samma hos sina Åhörare, therföre när han för sina Åhörare inskärper skyldigheten mot GUD och wår nästa, så bör han ej lämna å sido skyldigheterna emot oß sielfwa, wår egen kropp och hälsa. Han ser dageligen, huru allmänheten förser sig emot Diætens reglor, och huru många och swåra siukdomar then therigenom tilskyndar sig, och therföre bör han weta at warna them för owårdsamhet uti förhållande, på thet the therigenom må undwika the siukdomar, som annors skulle sätta theras lif i fahra, eller åtminstone kosta at curera, och försumma theras nödwändiga arbete. Then Heliga Skrift lämnar honom härtil ett ymnigt förråd af sköna språk så i Nya som i Gamla Testamentet.

§. 9.

Wid Tabell-wärcket har Medicin sin oförlikneliga stora nytta, som är, at Öfwerheten bör så kundskap om inbyggarenas tillstånd, hälsa, siukdomar, afwelsamhet m. m. hwadan Öfwerheten sedermera kan taga sådana steg, som til många olägenheters förekommande äro högsinödiga; Hwilket alt Herr Secretairen och Riddaren P. WARGENTIN, wäl utför uti theß lärda afhandlingar eller anmärckningar om nyttan af årliga förteckningar på födda och döda i et land, hwilcka finnas infördа i Kongl. Wetensk. Academ. Handlingar för år 1754 och 1755. Nu bör en Präst til följe af Öfwerhetens befallning, uti Tabellwärcket helt noga och uprichtigt upteckna och anmärcka, af hwad siukdom hwar och en Person, så äldre som yngre uti församlingen hwart år dödt; men huru wil han wara i stånd, at thetta

 med

med någon säkerhet och wißhet gjöra, om han ej förut wid Academien, eller elles skaffat sig åtminstone så mycken insikt i Medicine, at han någorlunda tilförliteligen känner sjukdomarna? utan han torde tå snarare ofta upteckna, at så och så många personer, i hans församling blifwit bortryckta af then sjukdomen, som aldrig insunnit sig hos them, och således beskylla orten för the sjukdomar, som såsom ther uppa sig; och twärt om, af okunnighet gå förbi sådana, som gjöra ther skada. Förstår han ej Medicine, är hän ej i stånd, grundeligen utforska rätta sjukdomen, utan lita på gemene mans ofullkomliga och falska berättelser. Huru ofta sker icke, at tå en i Medicine okunnig Präst kommer til en, i sitt yttersta liggande sjuk, som tå anten har swårt at andas, eller hostar något och har ondt i bröstet, upteknas han efter döden ibland them, som anten aflidit af andtäppa, eller bröstsjuka och lungsot, fast then döda haft en hel annan sjukdom, som förorsakat theß död, ty andtäppa och harckande i bröstet pläga infinna sig til sista slut hos ganska många menniskjor, som aflida härifrån, sedan kroppen förut, genom en annan hufwudsjukdom mist alla krafter: i grund af then okunnighet i Medicine, som härtils funnits hos största delen af them, som lagt handen wid Tabellwärcket, wågar jag säga, at ganska många församlingar lära wara, på hwilkas Tabellböcker rörande the aflidnas sjukdomar man ej kan med någon trygghet lita, utan man nödgas anse them ganska felande i thenna delen, så at thet som bygges therpå, bygges på then osäkraste grund. Men the gamle wördans wärde Prästmän, som lagt handen therwid, äro på alt sätt ursäktade, ty först dress uti theras Academ. är Medicine, och Botaniquen ej med then drift som nu; och sedan kunde the minst se förut, at en Kyrckjoherde och Präst, skulle öfwerhopas med så många för obekanta gjöromål, som Tabellwärcket, och annat, som nu är lagt på Prästa Ståndet. Men the Studerande, som theßa tider ärna sig, til thenna wigtiga sysla, haswa ingen fullgiltig ursäkt at förebära, om the för-

försumma at förskaffa sig någorlunda rälitelig insikt i sjukdomars kännande. Åsidosättes thetta, så ster, at Öswerhetens hälsåsamma författningar bliswa til en stor del fruchtlöse, och ingen ting är wunnit genom Tabellwärcket, hwartil Prästens ostickelighet, at fullgjöra sine Ämbetes Syslor endast wållar. Thenne Prästernas okunnighet, är ej allenast hinderlig i Öswerhetens höga assikters winnande utan ock på wist sätt högst skadelig; ty om sjukdomen har warit en annan, än then som i Tabellwärket är anförd, bliswa the af Colleg. Med. til thenne sjukdomens fördriswande godfundne medel, intet altid til sjukdomens botande, utan ofta til thes alstrande och underhållande nyttiade, så wida olika sjukdomar fordra ofta olika läkemedel, och the som i then ena sjukdomen tiena til thes brytande och häfwande, tjena understundom uti en annan til theß underhållande. Är förthenskull thenna nog betydande omständighet, ej ringa förbindande, at the som ärna til Prästaståndet, under theras wistande wid Academien, ther tiden ofta med mindre gagnande tillbringas, förwärswa sig någon insikt i Medicin. Och som then insikt som fordras af en Präst, til Tabellwerkets förfärdigande, ej sträcker sig längre, än til sjukdomars kännande, så är thet ej förswärt, at wid Academien i yngre åren fullgjöra thenna sig åliggande skyldighet; hälst om thet just icke är fullkomligen lärdt, på några timmars tid, som dock Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS påstår i sin Skånska resas pag. 245. kan thet dock på nog kort tid innehämtas. Thet skadade ej heller, utan wore högst nyttigt som i föregående bewist är, om the hade en grundelig insikt i Medicin, så at the kunde hjelpa sig sielfwa och sina Åhörare.

§. 10.

Så nyttigt och gagnande thet är, för allmänheten at Prästerne äro någorlunde gode läkare, så litet bliswer häri wunnit, så framt icke then til Präsia Ämbetet sig ämnande ungdom wid Academierne bliswer handledd, och på mångahanda sätt upmuntrad, at tänckа på thet enkannerligen, som then samme, i anledning af theß utwalda vi-

tæ genus i framtiden kan och bör til fullgjörande af sine skyldigheter, stadna för ett swårt answar, tå then en gång af then store GUDen wærder framhafd til redogjörelse för thet pund, honom ej allenast til bewarande, utan fast mera til förkofring blifwit lämnadt och anförtrodt. Ty om man under sine Academiska år är efterlåten, at förskaffa sig thenne så angelägne insikt, så är thet merendels såfånget at förwänta samma sedan man antagit Präste Ämbetet, skild sig ifrån Academierne, och mist tilfälle och lägenhet at lära sig Medicin, förutan thet at man sedan med flerehanda bekymmer och Ämbetz Sysslor sysselsatt ej kan hinna at gripa an wärcket, som under Academiske åren så snöpligen är eftersatt wordet.

Academierne äro ock af Höga Öfwerheten i wåra tider så inrättade, at man med största begwämlighet kan gjöra sig skickelig, så i thenne, som i andre nödige och oumbärlige wetenskaper. Thet fattas therföre ingen ting annat, än ren hog, som snart nog är i stånd, i så beskaffade omständigheter at fullborda wercket. Hwad obeskriswelig nytta och tienst, the Hederlige Prästmän gjordt åt Fädernes-landet, som förskaffat sig en någorlunda mogen insikt i Medicine, så til hälsans förwarande hos sina Åhörare, som sjukdomars botande, och flera menniskjors lifs räddande, i synnerhet wid smittosamma och om sig grånande sahrsoter, therpå haswer man flera bewis, så i Sverige som här i Finland, them til största heder och Åreminne.
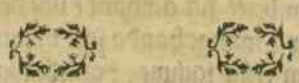
Jag önskar therföre sluteligen ingen ting högre, än at Herrar Studerande wille med större ömhet och flit, än thet hårtils skedt, i synnerhet the, som ärna sig til thet Wigtiga Prästa Ståndet, skaffa sig en nödig insikt uti thet högst-nödiga Studio Medico, Wårt Kära Fädernesland och sig sielfwom til en hugnande och owärderlig förmon, och GUDi til Ära.